

Szaján településnéprajza, népessége és társadalma

JUHÁSZ ANTAL

Szaján a legutóbbi évtizedig csaknem színmagyar népességű bánáti község, Nagyikinda (Kikinda) várostól 16 km-rel nyugatra. A trianoni békediktátum (1920) óta Jugoszláviához tartozik.

A falu első okleveles említése *Zayhan* névalakban 1449-ből ismert. A török hódoltság alatt elnéptelenedett és 1718-ban a becskerekai tiszttartóság pusztaként bérbeadta.¹ A temesvári királyi kamarai hivatal 1790-ben a határőrvidékbe eső horvátországi birtokaiért cserébe adta a zágrábi püspöknek, de a püspök lemondott a birtoklásáról. 1798-ban Tajnay János és Antal vásárolta meg a 9500 kat. hold kiterjedésű birtokot. A *Historia domus* leírása szerint a község határa „nem volt egyéb, mint a Tisza és Maros folyók kiöntései, (...) nádas és ingoványos talaj, melyből csak itt-ott voltak kimagasló térfogatok, melyeken az uraság ménese, gulyái és csordái legeltek.”²

Szaján pusztája természetföldrajzi viszonyait mutatja az I. katonai felmérés térképe: minden felől vízállásos rét vette körül, és míg a „Sajan Predium”-tól délkeletre fekvő Idiosch (Igyos) és nyugatra eső Pade falu mellett szántóföldek és szőlők terültek el, addig a vizektől, tocsogós rétektől határolt Szajánt kizárólag legelőül használták (1. kép).

A földbirtokosok 1805-1806-ban Szegedről és környékéről római katolikus családokat – összesen 800 személyt – telepítettek a pusztára.³ A plébánia irattára szerint az első telepések 1805 őszen érkeztek és az első gyermeket 1806. január 5-én keresztelték.⁴

A népesség származása

Mit tudunk ezidáig a Szajánra települők származásáról? – Először Kálmány Lajos kutatta az egyházi anyakönyvben a családok eredetét: megállapítja, hogy az anyakönyvet vezető pap 1807 májusától 1810. szeptember 3-ig jelölte a szülés helyét, azután elhagyta. Három év és három hónap bejegyzései nyomán 24 szegedi, 16 Szeged népéből származó és 4 más településről származó családfőt mutat ki. Szegedről származtak: Babos, *Bakó*, Baranyi, Bezdán, *Borbély*, Búbos, *Csapó*, Juhász, Kormányos, Kovács, Kónya, Kórász, Lábodi, *Mészáros*, Mészáros, Német, *Pálfy*, Rózsa, *Szarvák*, Szarvák, *Szél*, *Tápai*, *Tót*, *Török*. Megjegyzi, hogy a kiemelt, itt dőlt betűvel írottak Hantháza tájékaról valók. Szeged népéből, Kis-Oroszról, Tápéről, Tordáról stb. valók: Biacsi, Hallai, Horvát, Jankó, Kismárton, Labancz, Lele,

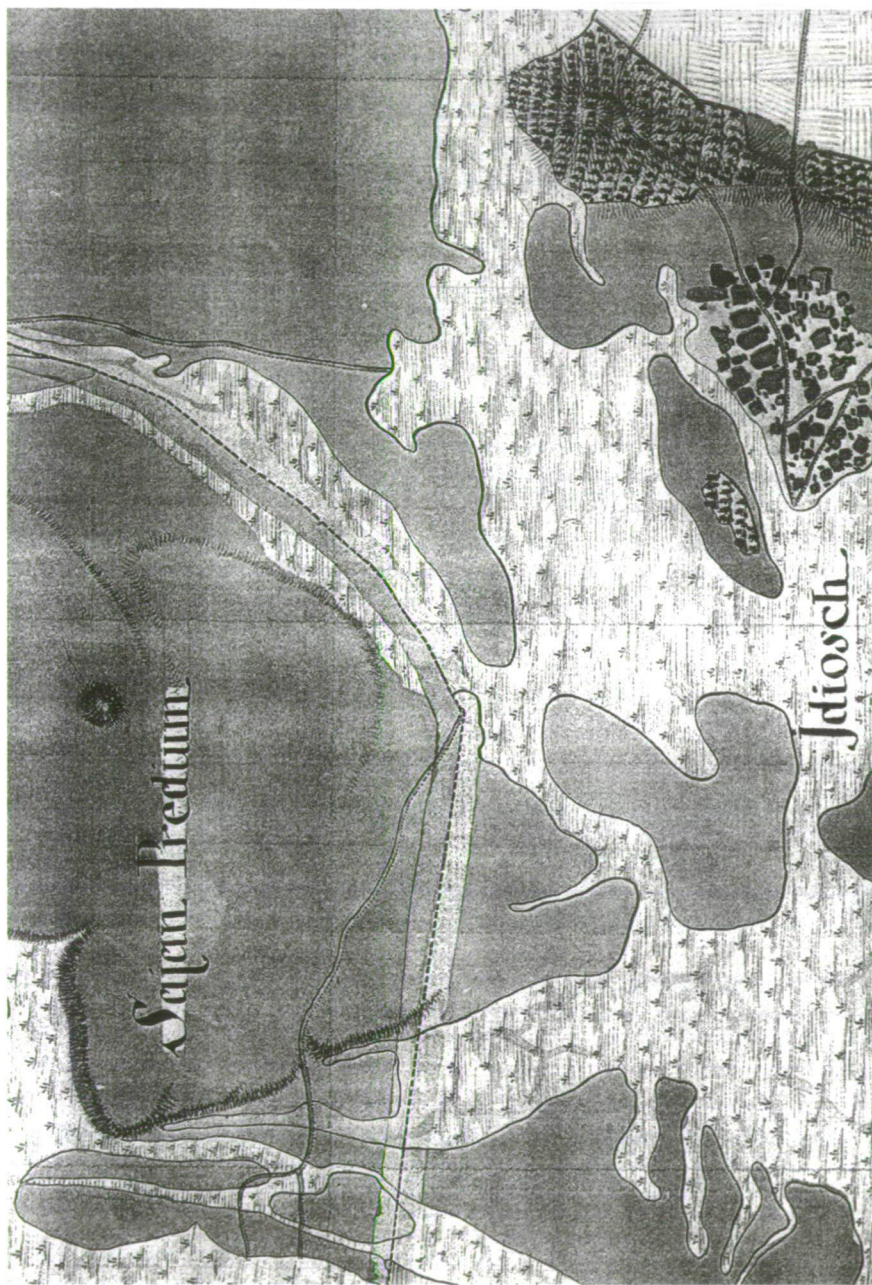
¹ HERRESBACHER Dénes 1926. 1., BÁLINT Sándor 1970. 88.

² *Historia domus parochiae Szajániensis*. A szajáni róm. kat. plébánia könyvtárában.

³ HERRESBACHER Dénes 1926. 1-2., BÁLINT Sándor 1970. 88., Uő 1976. 219.

⁴ TÖRKÖLY István 2000. 20.

1. kép. Szaján puszta az I. katonai felvétel (1784) térképén. A pusztától délre Idiosch (magyar megnevezése Tiszahegyes) falu és szőlői, nyugatra a padéi szántóföldek láthatók.

Nyári, Palatinus, Rózsa, Szeles, Szücs, Talpai, Varga, Zombori. Nem a szegedi „törzsök”-ből valók: Baksról Pozsár, Debrecenből Erdős, Mindszentről Fülöp, Gyömbér.⁵

Kálmány Lajos arra a következtetésre jut: ha a szájhagyományokat és a telepítés korában már élők bizonyágtételét nem is fogadjuk el (miért ne fogadnánk el? J. A.), az anyakönyvből látható, hogy „Szaján lakossága Szeged népe:”⁶ 40 szegedi illetve szegedi gyökéretű család mellett csak 4 más vidéki származott a faluba.

Bálint Sándor a szegedi anyatájról, főleg Alsóvárosról, Tápérről, Algyőrről, Sövényházáról származó családok gazdagabb névjegyzékét közli 1965-ben végzett anyakönyvi kijegyzéseiből és élőszavas adatgyűjtése alapján.⁷ A szegedi törzsökből származó családokat nem szükséges felsorolnom, inkább megkíséreltem újból számbavenni, honnan vándoroltak Szajánra az 1805-1806-ban megtelepülők.

A Duna-Tisza közti homokpusztákat benépesítő 19. századi migráció kutatása azt a tapasztalatot hozta, hogy a telepések származásáról bejegyzések leginkább a halotti anyakönyvekben lelhetők. Ez adta az indítékot, hogy a szajáni "Parochiális Egyház halottas könyvét" válasszam forrásul. A halotti anyakönyv II. kötetében 1837-től külön rovata van a származás helyének és a lakhelynek, és a plébános rendre bejegyezte az elhunytak adatait. Az 1837-1851 közötti másfél évtizedben Szajánban lakott (!) elhunytak származása az alábbi képet mutatja:⁸

<u>A származás helye</u>	<u>Az elhaltak száma</u>
Szeged-Felsőváros	40
Szeged-Alsóváros	24
Szeged	8
Szeged-Rókusváros	6
Szeged-Belsőváros	2
Algyő	59
Hantháza	30
Dótz	20
Sövényháza, Ada	10–10
Tápé	8
Kisorosz	7

⁵ KÁLMÁNY Lajos 1882. X-XI.

⁶ KÁLMÁNY Lajos 1882. XI.

⁷ BÁLINT Sándor 1970. 88-89., BÁLINT Sándor 1976. 221.

⁸ Szajáni Parochiális Egyháznak Halottas Könyve II. kötet. Egy-egy elhunyt 44 településről származott, ezek a következők: Abony, Alpár, Ányás, Apátza (Csanád), Beodra, Bocsár, Bódogfa (Pozson m.), Cegléd, Csantavér, Debrecen, Deszk, Fehérvár, Félegyháza, Föl-Győ, Györgye, Győr, Halas, Horgos, Ipolyság, Kis-Bikács, Kisiratos, Kötörés (Csongrád m.), Magyar-Czernye, Magyar-Kanizsa, Majsza, Martonos, Mélykút, Miskolc, Mokrin, Nagy-Bikács, Nagylak (Csanád m.), Ógyalla (Komárom m.), Padé, Pásztó, Petrovaszello, Péterréve (Bács m.), Pinczehely (Tolna m.), Podlokány, Törökkanizsa, Zomba (Tolna m.). Az 1837–1851 között elhaltak közül 245-en (41%) már Szajánban születtek. A nagy arányú csecsemő- és kisgyermekkori halálózásra tekintettel a hat év alatti elhaltakat nem vettem figyelembe. A halotti anyakönyveken alapuló demográfiai kutatásnak a gyakorlatát a Duna-Tisza közti migráció-kutatás tapasztalatai alapján alakítottuk ki.

Budság, Csongrád, Dorozsma, Földeák, Kistelek, Morotva, Palota (Csanád m.), Pusztaszer, Zenta	4-4
Csany, Majdán, Makó, Mohol, Monostor, Nagy-Kikinda, Szabadka	3-3
Apátfalva, Baks, Csóka, Hódmezővásárhely, Jázova, Mindszent, Szentés, Terján, Tiszahegyes, Tóba, Verbicza	2-2

A Szeged=Felsővároson és Alsóvároson történő keresztelés nem föltétlen városi újszülöttet jelentett, hiszen a tanyán élő családok is a városrész templomában kereszteltették gyermekeiket. Föltűnő, hogy Felsővárosról illetve Felsőtanyáról többen költöztek Szajánba, mint Alsóvárosról és Alsótanyáról, a másik tősgyökeres városrésztől és határából. A dohánykertészek jelentős hányada Hantházáról származott, amit Kálmány is említ. Miután az 1750-60-as években Hantházára, Dóczra, Sövényházára települt dohánykertészek nagy része Szegeden lakó zsellér volt,⁹ így a dohánykertészségek népe zömében szegedi gyökérzetűnek tekinthető.

Az 1837 és 1851 között elhunyt szajániak származási csoportjai

Szeged város és tanyái	80 fő
Csongrád megyei dohánykertészetek	73 fő
Algyő és Tápé	67 fő
más Csongrád megyei települések	19 fő
Csanád megyei települések	19 fő
bánsági települések	45 fő
bácskai települések	26 fő
Duna-Tisza közti helységek	8 fő
dunántúli települések	6 fő
felföldi települések	3 fő
tiszántúli település	1 fő

Ha figyelembe vesszük, hogy Algyő és a Szajánnál korábban telepített bánsági dohánykertészetek népessége is nagyrészt szegedi származású, igazat kell adnunk Kálmány Lajosnak, aki elsőként állapította meg Szaján lakosságának szegedi származását. A falu meghatározó hányada, közel háromnegyede valóban a szegedi tájról települt a faluba, jobb megélhetést keresve. A közeli Tisza-mentéről Ada, Mohol, Zenta és Csóka bocsájtott ki több telepest Szaján népesítésére. Új következtetésünk, hogy Csanád vármegyéből – részben ottani dohánykertész falvakból (Földeák, Apácza, Nagylak) – számos család próbált szerencsét Szajánban. Természetszerű fejlemény volt, hogy a Bánság közeli falvaiból is sok szegényparaszt család élt a pusztán való szerződéses megtelepedés lehetőségével.

„Midőn a határba bejöttek (a szegediek) – írja a *Historia domus* –, mindenünnen vízzel látták magukat körülveve, miért is huzamosb ideig ama határrészen kel-

⁹ JUHÁSZ Antal 1989. 166-167.

lett koplalva tartózkodniok. S azon eseménytől ama határrész „Szegedi határnak” és *Koplaló* dülőnek neveztetik mái napig is.”

A lakosság foglalkozásáról a *Historia domus* így tájékoztat: „A község első szerződéses telepesei pásztorkodással, baromtenyésztéssel és földműveléssel, később dohánytermeléssel foglalkoztak...”¹⁰ Úgy vélem, a szajániak – a korábban telepített Rábé, Majdán, Monostor, Morotva lakóihoz hasonlóan – kezdettől termeltek dohányt is. Milyen tények támasztják alá megállapításunkat?

1. Jelentős a Csongrád megyei Pallavicini uradalom dohánykertészségeiből (Hantháza, Dócz, Sövényháza) érkező családok száma. Láttuk, hogy a Bánság közeli és Csanád megye távolabbi dohánykertész telepeiről is számos család települt a faluba. Valamennyien termelési tapasztalatokkal rendelkeztek, ami a mostoha természeti viszonyok között előnyt jelentett.

2. A falu településszerkezetét az egyenes, széles utcák és a hosszúkás, téglalap formájú, nagy területű belső telkek jellemzik. „Szajánban minden házhoz két hold föld tartozik – írta Kálmány Lajos –, a ház rajta van építve, és így az egyik ház *kiabálja* a másikat, mint mondani szokták.”¹¹

Adatközlőink pontosítani tudták Kálmány leírását: a belső telkek 160 öl, vagyis 303 méter hosszúak, ez egy dülő hossza, ugyanis a véggel összeérő telkek lábujában kocsiút van, ahol lovaskocsival, traktorral ma is kijárnak. Az utcák két dülőhosszra, vagyis 606 méterre vannak egymástól. (2. kép). A több hold kiterjedésű beltelek és szabályos utcahálózat a 18-19. századi dél-magyarországi dohánykertész telepek sajátossága. Ilyen volt a Csongrád megyei uradalmi dohánykertészségek településszerkezete is.¹² A Szajánnal északon szomszédos Jázova és Hodics településképe hasonló a II. katonai adatfelvétel térképén.

3. Ismert, hogy a szerződéses dohánykertészek, meghatározott területű dohányföld művelésén kívül, a bérelt földön gabonát termesztettek, állatokat tartottak, tehát a kertészkedés nem zárta ki a paraszti gazdálkodás más ágazatait. Mint Bálint Sándor írta, „leginkább dohánykertészetből éltek.”¹³ 1848-ig holdanként évi 1 forint 20 krajcár haszonbért fizettek.

A falu népének sok kárt okoztak a belvizek, *fakadó vizek* és nagy területet foglaltak el a *székek*, szikes rétek, ahol csak székfűvirág termett és a birka talált legelőt. A kedvezőtlen természeti viszonyok mellett is nőtt a népesség: az egyházi sematizmus szerint 1837-ben 3362 magyar élt a faluban.¹⁴ 1838-ban a szomszédos Tiszahegyesre (szerbül: Igyos), 1840-ben Tamásfalvára, 1841-ben a békési Pusztaföldvára bocsájtott Szaján kisebb néprajokat.¹⁵ A század közepén az ország földrajzi-

¹⁰ *Historia domus parochiae Szajániensis*. A latin szövegben 1877-től vannak magyar bejegyzések. A község történetére vonatkozó leírást 1894. szeptember 20-án írta Govrik Sándor plébános. Fontos tudnunk, hogy a községtörténet nem egyidejű, hanem sok évtizeddel utóbb, a latin nyelvű följegyzések, de főként az emlékezet nyomán íródott.

¹¹ KÁLMÁNY Lajos 1952. 170.

¹² L. az I. katonai adatfelvétel vonatkozó térképszelvényeit: JUHÁSZ Antal 1989. 170. Sas Ülés, Homoki Csárda kertésztelep Szajánhoz hasonló képet mutat.

¹³ BÁLINT Sándor 1970. 89.

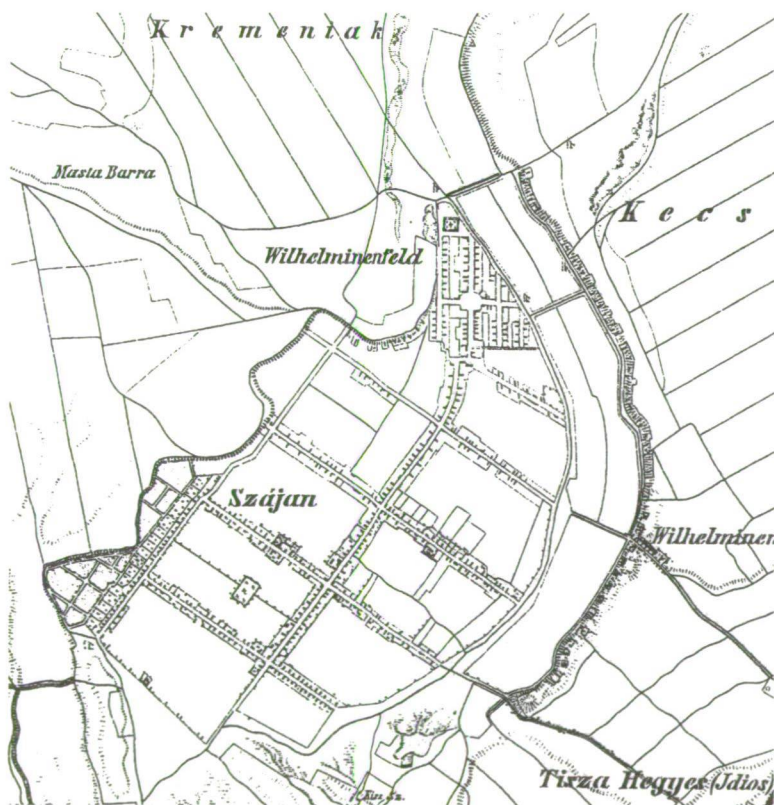
¹⁴ ERŐS Lajos 1993. 391.

¹⁵ BÁLINT Sándor 1970. 89., BÁLINT Sándor 1976. 220.

statisztikai lexikona így ismerteti: „nagy magyar népes puszta, 3112 katolikus, 6 óhitű, 4 zsidó lakja, kath. paroch. templommal. Földesura Tajnay János. Utolsó posta Kanizsa.”¹⁶ A lakosság a kirajzások miatt mindössze 240 fővel fogyott.

1849 januárjában a szajáni magyarok az anyavárosba, Szegedre és környékére menekültek, ahol rokonaiknál találtak menedéket. A szerb szabadcsapatok fölégették a falut. Májusban az elmenekült családok visszaköltöztek, és amíg újjáépítették házaikat, a szerb többségű Tiszahegyesen húzódtak meg. A 300 elmenekült szajáni magyar család közül kb. 230 tért vissza otthonába.¹⁷

A megfogyatkozott lakosság pótlására a Tajnay család 1851-ben közvetlen Szaján mellett, a falutól északra keletre különálló községet alapított. A telepítési hirdetményre kizárólag bánáti svábok jelentkeztek. A német telepeseknek három hoszszanti és egy keresztutcás kis falu épült ki, közepén kis teret is kialakítottak (2. kép). Tajnayné Jeszenszky Vilma után neve Wilhelminfeld, magyarul Vilmatér lett. A szajáni magyarok *Milhernek* emlegették.

2. kép. Szaján a II. katonai felvétel 1864-65-ben készült térképén.

¹⁶ FÉNYES Elek 1851. IV. 52.

¹⁷ HERRESBACHER Dénes 1926. 2.

A vilmatéri svábok nem tudtak gyökeret eresztetni a gyenge minőségű, vízjárta szajáni földeken és néhány év múltán egy éjszaka elköltöztek. Napjainkban is emlegetik: amikor éjjel elszéledtek a faluból, lámpáikat égve hagyták, hogy megté vesszék a földesurat. "Vígán jöttek, sírva mentek, s népünk ma is ott van" – fűzi hozzá Kálmány Lajos tömör véleményét.¹⁸

A svábok közül csak a Brunner és a Lang család maradt Vilmatéren. 1880-ban Szajánban 455 házban 2683 személy, Vilmatéren 77 házban 409 személy élt.¹⁹ Vilmatéren 41 német, 331 magyar, 4 szerb, 1 oláh és 10 más anyanyelvű lakost vettek számba, a svábok elköltözése után tehát a kis telepés falu nem pusztult el, hanem házait "belakták", s birtokba vették a szajáni magyar családok. 1883-ban megszűnt Vilmatér közigazgatási önállósága: egyesítették Szajánnal.

1880-81-ben felépült Szaján római katolikus temploma. Építési költségeinek felét a csanádi püspök, egynegyedét a báró Révay kegyúri család, másik negyedét a község fedezte. 1881. augusztus 20-án szentelték föl Szent István tiszteletére.

A szerződéses földek örök megváltása és következményei

1882-ben korszakjelző fordulat történt Szaján gazdasági és társadalmi életében. A falu 9500 kat. holdas határa házasságkötés révén a báró Révay család birtokába került és az új birtokosok lehetővé tették, hogy a szerződéses dohánykertészek örökáron, 101 forint holdankénti átlag vételárban megváltásuk az addig bérelt földet. A szajániak a földek megváltását *örökülésnek* nevezik.

A váltásmentes 354 kat. hold levonása után 9218 kat. hold 619 négyszögöl föld maradt a szajáni és vilmatéri „telepítvényeseknek”, 931.018 forint 70 krajcár vételárért. A megváltásban 447 vevő, más néven „örökülő” vett részt. Herresbacher Dénes közölte az örökmegváltási egyezséget, benne a vevők nevét és azt, ki hány holdat vásárolt.²⁰ Az „örökülők” névjegyzékét és megváltott földjét Törköly István is közzétette helytörténeti kötetében.²¹ Ez fölöslegessé teszi az újraközlést, viszont szükségesnek tartom a falu új birtokszerkezetének elemzését, mivel az évtizedekre meghatározta a helyi gazdaság és társadalom működését, belső mozgását és a külvilággal való kapcsolatait.

Birtokviszonyok az 1882. évi örök megváltás után

<u>A birtokolt föld területe</u>	<u>A birtokosok száma</u>
1/4 kat. hold (400 négyszögöl)	1
1/2 "	152
1 "	1
5 "	3

¹⁸ KÁLMÁNY Lajos 1882. XIV.

¹⁹ A magyar korona országában az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredménye. Szerkeszti és kiadja az Országos M. Kir. Statisztikai Hivatal. Bp. 1882. 305.

²⁰ HERRESBACHER Dénes 1926. 3-6.

²¹ TÖRKÖLY István 2000. 45-47.

10 kat. hold (400 négyszögöl)	22
15 "	31
20 "	64
25 "	20
30 "	54
35 "	4
40 "	31
45 "	3
50 -----	18
60 "	14
65 "	1
70 "	2
75 "	1
80 "	6
100 "	14
120 "	1
125 "	2
200 "	1
250 "	1
	<u>447 fő</u>

152 szajáni, az „örökülők” valamivel több mint egyharmada csak 800 négyszögölt, voltaképpen házhelyet tudott megvásárolni. Ők pénz híján föld nélkül maradtak, helyzetük az 1848-as jobbágyszabadítás előtti házas zsellérekével azonos volt.

Az 1882-ben befejezett kataszteri osztályozáskor a szajáni földeket hét osztályba sorolták, de az egyezségben még nem állapították meg a különböző minőségű, s ezért I-VIII. osztályba sorolt szántóföldek vételárát, hanem erre bizottságot választottak. A szajáni földek átlagának gyenge termőerejét tekintve az 5-10 holdasokat – mindössze 25 családfőt – törpebirtokosnak tekinthetjük. A csak házzal bíró zsellérek után népes a 15-20 holddal bíró kisparasztkok (95 fő) és az 25-50 holdas gazdák rétege (130 fő). 60-80 holdat 24 módos gazda birtokolt.

100 kat. hold vételére 14, 120-150 holdra 5 családfőnek volt pénze, pontosabban vállalkozó készsége. A helyi társadalmi piramis csúcsára kerülő birtokosokat felsoroljuk, mert tanulságos összevetnünk későbbi gazda-névsorokkal.

250 holdas birtokos	Szabó József
200 " "	ifj. Szabó Pál
125 " "	Langsfelder Márk, Urbán Pál
120 " "	Eckert Gyula
100 " "	Bunfort Andrásné és két fia
	Bezdán Pálné, János és Imre
	Brukk Ferenc és Brummer Hermann
	id. Hajnal Pál

Eckert József
Kabók Gergely
Kabók György
Kabók Simon
Kéri János
öreg Kiss József
Sirkó Mihály
ifj. Szabó József
Takács Pál

A tehetős nagygazdák között a Szabó, Kabók és Eckert család több tagja is megtalálható. Ha a 100 holdnál kisebb birtokú gazdákat is figyelembe vesszük, a község legmódosabb családairól az alábbi kép rajzolódik ki: a Szabó családban három nagygazda és öt gazda több mint 700 holdat birtokolt, a Kabók családban három 100 holdas nagygazda és hat gazda kezén több mint 500 hold halmozódott föl. Lehetséges, hogy a gazdag Szabók és Kabókok 1882-ben nem mind egy családhoz tartoztak, hiszen ismert, hogy pl. a Kabók család egyes ágait a *Krizsán, Süket, Sánta, Szilém, Templom, Panna* ragadványnévvel különböztették meg, de számolhatunk azzal, hogy a család több módos tagja egy telepestől származott.

200 holdat meghaladó földterület volt a Bunfordok, Bezdánok, Gyömbérek birtokában, a 200 holdat közelítette a Takács, Lábady, Varga, Égető család tagjainak vagyona és 100 hold fölött volt a Micsiz, a Keszég, a Tapasztó, a Popsár és a Palatinus család ágazatainak birtoka.

A haszonbérelt földek örök megváltásának árnyoldala is volt. Erről Nagy József vilmatéri tanító 1882. szeptember 10-én Kálmány Lajoshoz írt levele tájékoztat:²² „Most áttérek a Szegény Vilmatéri és Szajáni közlakosság egy harmadrészének (...) sanyarú helyzetének ecsetelésére (...) Ezekről házaik, ingóságai, mindennemű terményeik elárvereztetnek és elvételnek (: gabonaneműik már elvételre - kocsi, ló, eke, borona, szarvasmarhájuk pedig most naponkint folytatólag árvereztetnek, dohányjaik lefoglaltatott, házaikból pedig kibecsültetnek:) 170 család van eddig már az örökülhetésből kizárva és hontalan földön futóvá téve (...) amidőn a szegény nép 12 év óta csapásokat szenvedett (...) S ha a csapásoktól sújtott szegény haszonbérlő fizetéképtelen, a bérbe adó elveszi mindenét, s földönfutó koldussá teszi bérlőjét, pedig ez utóbbi még jövedelmi adót is fizet vízvette bérleti földjétől (...)

Szaján és Vilmatéren örökölés, ügyvéd, végrehajtó, árverelés, végrehajtás, kibecsülés és az adósoknak mindenöktől való megfosztása vannak napi renden. Tehát Szaján és Vilmatérnek egy harmadrésze nem örököl, hanem ki merre tud, szétmegy – ezek helyett adaiak tolakodnak be, de nem lakóilag, hanem csak birtokilag.”

Akiknek a szerződéses haszonbérlet idejéből adósságuk halmozódott fel, azok házaikat, ingóságait elárverezték, az árverésen befolyt pénzt tartozásukra lefoglalták

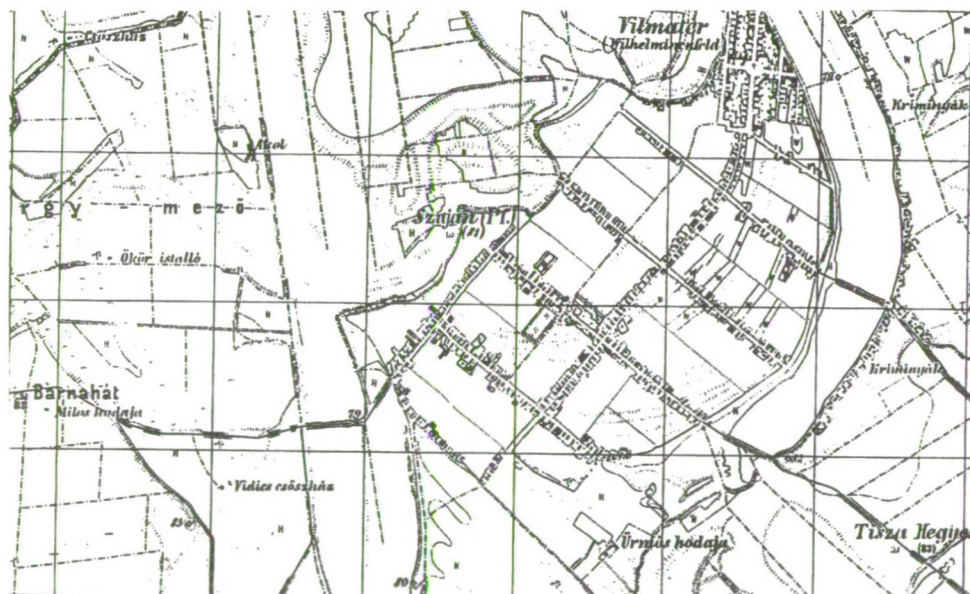
---

²² PÉTER László 1969. 1105-1107.

és kizárták őket az örökülésből. Mindez a vilmatéri tanító értesülése szerint 170 családot, a lakosság egyharmadát érintette.

Nagy József tanító tájékoztatása nem egyezik a megváltási egyezség II. részével, amely 447 „örökülő”-t sorol fel. Az eltérésre az nyújthat magyarázatot, hogy az egyezséget 1882. február 9-én kötötték, a tanító pedig szeptember 10-én tájékoztatta Kálmányt az új fejleményekről. A földek tényleges birtokba adását 1882. október 1-jéig kellett befejezni és február óta föltehetően több családot zártak ki a földvételből. Az egyezség XVI. pontja szerint a megváltásból azokat zárták ki, akik 300 forintnál több haszonbérrel tartoztak.²³

A vételár kifizetésére a Magyar Országos Központi Takarékpénztár, 6% kamat és kezelési költség mellett, 38 és fél éves törlesztési engedményt adott. 1883. március 1-jétől kezdve minden év október 1-jén és március 1-jén kellett a kamattal növelt féléves részletet fizetniük. A birtokon a megváltásakor jelzálogkölcson volt bejegyezve a Magyar Földhitelintézet javára, melynek törlesztésére az örökülők befizetései szolgáltak. Számos család a rossz termés vagy a túl sok fizetési kötelezettség miatt nem tudta törleszteni a féléves részletet. Akik tartósan hátralékba kerültek, azok learatott gabonáját az uradalmi intéző a központi temető melletti árvaszűrűre hordatta.²⁴

3. kép. A falu és határának egy része az 1880-as években, a III. katonai felvétel térképén.

²³ HERRESBACHER Dénes 1926. 8.

²⁴ HERRESBACHER Dénes 1926. 7-9.

1885-ben a zombori kincstári jószágigazgatóság területén fekvő Kula pusztán kb. 500 család letelepítésével községet létesítettek. A torontáli települöket a vármegye főispánjának felügyelete alatt válogatták. Jellemző, hogy legtöbb család áttelepülésére a szajániak kaptak lehetőséget, a faluból 220, Tóbaról 154, Jázováról 67, Lőrinczfalváról 38, Monostorról 23, Akácsról és Csókáról 17-17, Óbesenyőről 13, Jozefováról 9 és Török-Kanizsáról 7 család kereshetett magának megélhetést a bácskai pusztán.²⁵ A vármegyei hatóság ismerte az *örökülés* terheibe belerokkant szajáni parasztok helyzetét. Az írott források szerint akkor 1100 lélek (220 család, á 5 fő) települt át az új községbe: Bácsgyulafalvára.

1890-ben a Nagybecskerek melletti Felső-Muzslára a faluból 800 személy települt át. A tömeges elvándorlás után az 1890. évi népszámlálás 2259 lakost regisztrált a községben.²⁶ Az elköltözött családok házai pusztulófélben voltak: 1882-ben a községben 426 házsámot jegyeztek, 1894-ben pedig 376-ot.²⁷

A tönkrement és elvándorolt családoktól kb. 3000 kat. hold került vissza az uradalom birtokába. Ezeket újból értékesítette, így a századforduló tájára a határban több új középbirtok létesült.

1889-ben megkezdték és 1892-ben fejezték be a határ tagosítását, amit *komszállás*nak neveztek. A krónikás plébános szerint a határfelmérés és a földek osztályozása az uradalom és a falu előljárai között kivételes egyetértésben zajlott. A szajániak a falu közelében fekvő jó földeket kapták meg, *Kecskellér* zsembékos területe és a *Nagyjárás* pedig az uraság kezén maradt.²⁸

A falu népessége és társadalma a századforduló és a századelő éveiben

1895-ben Szajánban az alábbiaknak volt 100 kat. holdon felüli birtoka.²⁹

A birtokos neve	foglalkozása	birtoklási jogcím	A gazdaság területe (kh.)						adómentes	összesen
			szántó	kert	rét	szőlő	legelő	erdő		
Csajághy Károly dr.	ny. esp. plébános	tulajdonos	52	-	39	-	21	-	1	113
Fehér Irma	földbirtokos	"	351	1	111	-	265	-	17	745
Govrik Sándor	r. k. lelkész	" haszon- élvező	82	1	11	-	7	-	1	102
Kabók Gergely	földbirtokos	tulajdonos	142	1	41	-	38	-	1	223
Kabók József	"	"	66	-	17	-	24	-	1	103
Kabók Simon	földműves	tul. haszon- bérő.	252	1	43	1	33	-	2	332
Langsfelder Márk	kereskedő	tulajdonos	92	-	22	-	13	-	13	127
Micziz Pál	földműves	"	115	-	27	1	18	-	1	162
Milutinovits Mózes	földbirtokos	"	74	-	21	-	20	-	-	115

²⁵ Telepítés Torontálból Bácsba. Szegedi Napló 1883. 256. sz. (nov. 8.)

²⁶ Összehasonlításképpen: 1850-ben 3122, 1869-ben 3695, 1880-ban 3092 volt Szaján lélekszáma, TÖRKÖLY István közli az 1890-91-ben Muzslyára települt 154 családfő névsorát (2000. 54-55.)

²⁷ Historia domus parochiae Szajániensis. 12.

²⁸ BÁLINT Sándor megjegyzi, hogy HERRESBACHER Dénes "szépíteni próbálta a Révay-uraság magatartását." (BÁLINT Sándor 1970. 92.)

²⁹ A magyar korona országainak gazdacímftára. Szerkeszti és kiadja a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Bp. 1897. 448-451.

A birtokos neve	foglalkozása	birtoklási jogcím	A gazdaság területe (kh.)							összesen
			szántó	kert	rét	szőlő	legelő	erdő	adómentes	
Nagypál György	földbirtokos	"	81	-	19	-	29	-	1	130
Schmidt Géza	ügyvéd	"	25	-	109	-	18	-	-	152
Szabó Pál	földbirtokos	tul. haszon- bérlő	189	1	65	-	34	-	1	290
Szamek Illés	"	tulajdonos	1425	3	71	1	220	-	-	1720
Takács Pál	"	"	124	1	38	-	53	-	1	217

Legtöbb földje a Szamek és a Fehér földbirtokos családnak volt: birtokuk minden bizonnyal azokra a szajáni földekre terjedt ki, amelyek az *örökülés* után tönkrement családoktól az uradalomra visszaszálltak. A földek megváltása után 13 évvel Szabó Pál, Takács Pál, Langsfelder zsidó kereskedő és a Kabók család három tagja ott voltak a birtokos „piramis” csúcsán, de a Bunford, a Bezdán és az Eckert családot már nem találjuk ott. Viszont száz holdon fölüli birtokos lett Micsiz Pál, Milutinovits szerb gazda és Schmidt ügyvéd, aki a község krónikása szerint „hatatosan képviselte a lakosság érdekeit peres ügyekben...”³⁰

Kabók Simon (1839-1921) vagyonának eredetéről máig őriz egy történetet a szajániai emlékezte: „*Egyszerű dohánykertész volt annak idején, mikó a kösségöt letelepítették ide. Maj' az ezörnyócszásas években három személy kirabolta a szabadkai árvaszéköt. Egy szajáninak volt ismerőse köztük, elhozták ide a pénzt. Unszolták előbb egy Törköly nevezetű családnak, azok Kermenyákon laktak. De nem merték a pénzt elvállalni. ... Ez a Kabók Simon mög elvállalta a pénzt. Hétszáz lánc földet vött annak üdején belüle, az állami kincstár föggyibül.*”³¹

Kabók Simon birtokának a falutól délre fekvő, szikes, csak birkalegelőnek használható földjeit házhelyeknek felparcellázta a házatlan napszámosoknak, szegényparasztoknak. A parcellázás idejét egyelőre nem ismerjük, de ha hitelt adunk Kabók hétszáz holdas földvásárlásának – s több, egybehangzó emlékezőt meghallgatva nincs okunk kételkedni benne –, a házhelyek kiosztását 1895 előttre tehetjük. Az 1895. évi mezőgazdasági statisztika adatfelvételekor ugyanis Kabók Simon 332 kat. hold földet bírt.

A falunak ezt a dél-délkeleti részét napjainkban is *Simonfalvának* nevezik. A 300-400 négyszögöles telkeken sok szegényparaszt vertfalú, lapostetejű putriban húzta meg magát. A közelmúlt évtizedekig napszámosok, kubikosok, egy-két holdas törpebirtokosok laktak Simonfalva három utcájában (Égető József, Móra Károly utca és *Kiflisor*) Nevezték *Illancsfalunak* is, mert több család elillant, otthagya hajlékát, hogy jobb megélhetést keressen.³²

1900-ban a község 2255 főnyi népességének 92 %-a (2076 személy) a mezőgazdaságból élt, iparüzéssel mindössze 30 személy, az eltartottakkal együtt 90 fő, a

³⁰ HERRESBACHER Dénes 1926. 9.

³¹ A történetet elmondta Tóth Károly (1937.) Hasonlóan idézte föl a rabolt pénzből "meggazdult" Kabók Simon történetét a dédunoka, Kabók Lajos (1925). A Törköly család említett tagja Törköly Ferenc volt, a monográfia író Törköly István apai dédapja (T.I. szíves közlése).

³² BÁLINT Sándor 1970. 91.

lakosság 4 %-a kereste kenyerét, 8 fő a közszolgálatban, 1 a kereskedelemben dolgozott és 18 házicseléd volt.³³

A századfordulón száz holdon felül 8 birtokost és 2 haszonbérlőt, 82 kisbirtokost, kisbérlőt és 123 kisbirtokos napszámost vettek számba. 225 földdel illetve haszonbérléssel rendelkező, önállóan gazdálkodóval szemben 286 mezőgazdasági munkás, 107 mezőgazdasági cseléd és 3 mezőgazdasági tisztviselő volt a faluban. A mezőgazdaságból élő földnélküli keresők száma (396) tehát jóval meghaladta a földdel bíró és haszonbérlő keresőket (225 fő). A Bácskába és Muzslára történt elvándorlás után is 63,8 % a földnélküli mezőgazdasági keresők aránya, ami mutatja az örök megváltás évtizedekre kiható következményeit.

Szajánban 1900-ban mindössze 18 önálló kisiparos dolgozott: 6 kovács és 2 más vasiparos (gépész), 2 ács, 2 molnár, 2 vendéglős, 1-1 asztalos és hentes-mészáros. A nagykikindai járás hasonló népességű községeiben és még a kisebb lakosságú Magyarpadén is több iparos munkálkodott. A szajániak sok kisipari termék és javítás iránti szükségleteikről bizonyára a közeli Nagyikindán gondoskodtak.

1912-ben újból országos adatfelvétel készült a 100 kat. holdon felüli birtokosokról. A kimutatás a helyi birtokviszonyok csúcsán lényeges változásokat mutat:³⁴

A gazdaság területe (kh.)

A tulajdonos és bérlő	lakhelye	szántó	kert	rét	legelő	adómentes	összes
Budai János	Szaján	93	1	-	6	1	101
Budisin Gávra, Nika	N.kikinda	82	-	198	101	-	381
id. Kabók Simon	Szaján	285	1	89	86	2	505
Község	"	496	-	-	276	234	1008
Micziz József és tsai	"	85	-	25	46	-	157
R. kath. lelkész	"	127	1	31	-	-	160
Budisin Milán, Jocza	N.kikinda	-	-	-	169	-	169
Takács György, János	Szaján	77	1	6	14	-	100
Budisin Mita	N.kikinda	29	-	13	127	-	169
Budisin Sándor	"	44	-	59	64	2	169
Kisbirt. Orsz. Föld- hitelintézet	Budapest	99	-	-	13	1	113
Ada vidéki Közgaz- dasági Bank	Ada	149	-	6	14	1	171
Takarékpénztár	Baja	742	1	46	136	3	930
Kroc és Müller	Szaján	343	-	142	286	14	786
Nagy Balogh Antal	"	319	-	220	95	2	638

³³ A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. Első rész. MSK Új sor. 1. Bp. 1902. 366-367., 730-733. Az 1900. évi adatok forrása a népszámlálás statisztikája, a továbbiakban erre nem hivatkozom.

³⁴ Magyarországi Gazdacémtár. Szerk: RUBINEK Gyula. Bp. 1912. 778. A táblázatból a szőlő és az erdő rovatát elhagytam, mivel egyetlen birtokosnak sem volt szőlője és erdeje.

1895 óta három bank illetőleg hitelintézet kezében 1214 kat. hold összpontosult. Ez a dualizmus korának meghatározó fejleménye, mivel a többnyire eladósdott földbirtokosok bankokra bízták birtokuk eladását, parcellázását, és a bankok az esetek többségében hosszú lejáratú hitelt adtak az egész vételár kifizetésére képtelen parasztnak és városi polgároknak. A századelőn a bajai takarékpénztár hirdette meg az uradalomra visszaszállt földek eladását. Ez az eltelt másfél évtized legfontosabb változása.

A nagyikindai szerb Budisin család tagjai három 169 holdas és egy 381 holdas birtoktestet vásároltak és birtokaik nagyobb része legelő és rét volt, kisebb hányada szántó, ami arra vall, hogy szajáni földjüket állattenyésztéssel hasznosították. Új birtokosok rajtuk kívül: a hódmezővásárhelyi Nagy Balogh Antal, aki 1911-ben építtette a főutcán *kastély*nek nevezett lakóházát,³⁵ Krocz és Müller zsidó vállalkozók és Budai János parasztagazda.

A Micsiz család megtartotta, Kabók Simon növelte korábbi birtokát, a Takács és Szabó családban pedig örökösödés folytán aprózódott a földbirtok. Fontos fejlemény az is, hogy a község ezer holdnyi földre tett szert, amelynek fele szántó, több mint egynegyede legelő, a többi kákás vízállás volt, amit adómentessé nyilvánítottak. Eladósdott vagy birtokát eladta a Szamek és Fehér család és Langsfelder Márk kereskedő. Mindent egybevetve, Szajánban 5557 kat. hold, a határ 58 %-a volt száz holdon felüli birtokosok, testületek és három bank tulajdonában.

Település, gazdaság, közösségi élet a 20. század első felében

1910-ben Szaján külterületén 142 lakost vettek számba: 114 magyar, 24 német, 4 szerb anyanyelvű volt; vallásfelekezeti megoszlásuk: 84 római katolikus, 12 görögkeleti, 22 református, 10 evangélikus, 14 izraelita. Magyarul beszélt 129, írni-olvasni tudott 50, a 6-11 éves gyermekek száma 20 volt.³⁶ Ezek az első publikált adatok a község külterületi, más szóval tanyai népességéről. A gyermekek kinnléte arról tanúskodik, hogy egész családok tanyán laktak. Átlag öt személyes családlétszámmal számolva, kb. 30 család élhetett a határbeli tanyákon.

Tanyák – Bácskában ma is használt régi magyar kifejezéssel szállások – Szaján határában csak az *örökülés*, vagyis a földek örök megváltása után épülhettek. Uradalmi (vagy uradalomtól bérelt) földön tanya nem épült. Az uradalom majort építtetett, ahol a hosszú, közös konyhás cselédház, az istállók, színek, a kasznár (gazdatiszt vagy intéző) lakása állottak. A 19. századi térképeken majornak nem találjuk nyomát, a III. katonai adatfelvétel viszont *Györgymezőn* ököristállót, akolt, *Barnaháton Milos hodajat*, *Vidics csőszházat*, a falutól délre *Ürmös hodajat* jelöli (3. kép). A hodály a juh- illetve birkatartás fedett, általában nádtetejű építménye, az *akol* a jószágok egybentartására korláttal, sövényvel vagy más módon körülhatárolt

³⁵ BOROVSKY Samu 1911. 112. Nagy Balogh Antal családjáról és gazdálkodásáról anyagot gyűjtött Pap József egyetemi hallgató, földolgozására szeretnénk visszatérni.

³⁶ 1910. évi népszámlálás. Első rész. MSK. Új sor. 42. Bp. 1912. 613.

fedetlen építmény volt. Föltehető, hogy a hodályt, ököristállót, akolt a Tajnay föld-birtokos építtette.

Az első szajáni szállásokról, egykorú térképek és írott források feltárása hiányában nincs tájékozódásunk.³⁷ Az 1900-tól 1930 tájáig kiépült gazdatanyák közül néhányat már az 50-es években lebontottak, a 70-es évek óta a családok elköltöztek, az épületeket elbontották, ma már helyüket is alig találni. A ma élők emlékezete legfeljebb az 1930-40-es évek tanyáinak földidézésére nyújt lehetőséget. Megkísérlem a tanyák számbavételét, Törköly István könyve és egy, a határt szintén jól ismerő szajáni parasztember közlése nyomán.

Kermenyák fölött, a tiszahegyesi határ peremén volt Milivoj Babics és Tékó Babics hegyesi szerb gazdák tanyája. Távolabb, T. K. szerint *Kecskelléren* Molnár Majdányi Simon, Molnár Majdányi János, Budai János tanyája, *Kenderesen* Kiss Samu (teljes nevén Dombi Kiss Sámuel) tanyája állott. Ugyancsak *Kecskellér* határ-részen – Törköly szerint a *Banki föld* szélén – Mágori Antal, László János, László Sándor, Bezdán András, Gubás József tanyája.

A faluhoz közelebb, kelet felé – T. K. közlése szerint *Rókás* nevű határrészen – volt Susztrán János, Bezdán Mihály, Bezdán István, Horváth Mihály, Budai Sándor, Égető Pál, Sebők István, Müncz Márton és Herresbacher Dénes plébános tanyája.

A *Kaszáló* határrészen volt Nagy Balogh Antal, Tékó szerb gazda másik tanyája, Klemm Antal, Zombori István, Zombori Mihály, Pozsár János, Pozsár Mihály tanyája és a falu közelében Nagy Balogh Antal nagygazda másik tanyája, az ún. „*kistanya*.”

Györgymezőn, a falutól nyugatra Égető Illésnek, László *Andró* Illésnek és Sziráki Antalnak volt tanyája. Amikor 1944-ben kiöntött az Aranka, *Andró* Illés dereglyére rakta a holmiját, úgy hurcolkodott be a faluba.

Ludasparton, a falutól délre volt a német származású Müller Frigyes, Pozsár József, Micsiz József, Törköly Pál, a szomszédos *Konter* határrészen, Tiszahegyes közelében Zöldiné és Herresbacher Dénes tanyája. A plébános tanyáját úgy emlegették: a *Pap tanyája*. Nagy szőlőtelepítése volt, amit fogadott vincellér gondozott.

Törköly István úgy emlékezik, hogy 1944 őszén, a háború befejezésekor még 40 tanya állt Szaján határában.³⁸ A tanyát építő gazdák közül csak a Hódmezővásárhelyről származó Nagy Balogh Antalnak és D. Kiss Sámuelnek volt a faluban háza. Magukkal hozták azt a tradíciót, nemzedékről nemzedékre szálló beidegződést, hogy a tanyai gazdálkodónak belterületi házzal kell rendelkeznie, ahol – miután a gazdálkodást átadta utódainak – idős napjait feleségével együtt eltölti. Vagyonosságuk lehetővé tette, hogy rangos falusi házat építsenek. Nagy Balogh Antal századelőn épített fűtcai lakóháza kilencven év múltán is a parasztpolgár módját, presztízsét kifejező épület.

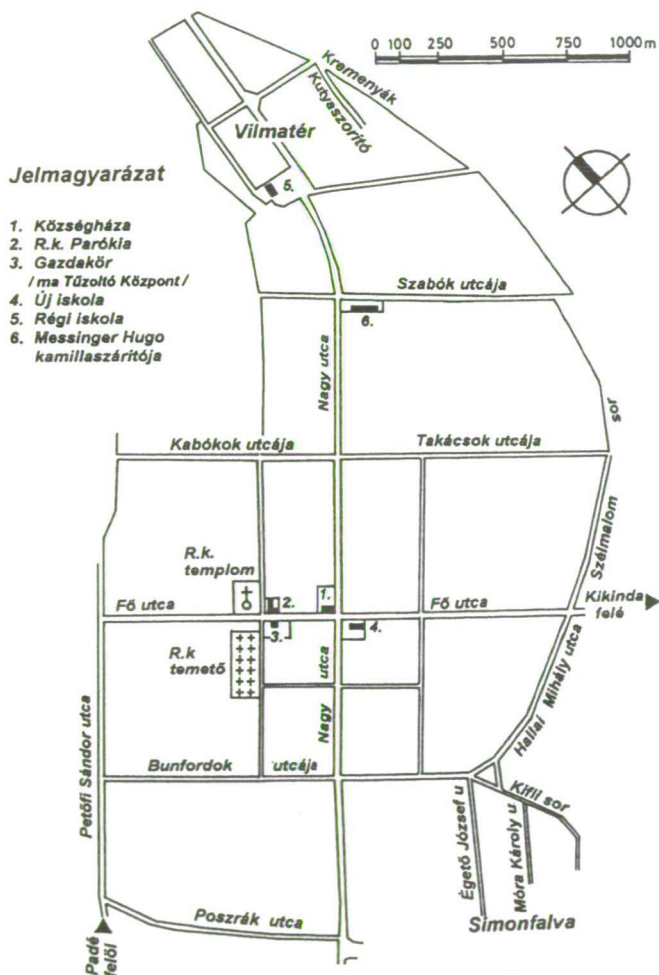
³⁷ Nem volt módom kutatni Torontál vármegye egykori székhelye, Nagybecskerek (Zrenjanin) levéltárában. Kíváncsok a térképtár és a helyi irattanyag tanulmányozása, amely bizonyosan kiegészíti a külterület települési áttekintését.

³⁸ TÖRKÖLY István 2000. 238-239.

Néhány korosodó tanyai gazda – pl. Molnár Majdáni János, Molnár Majdáni Simon – az 1970-es évek elejétől vett falusi házat és költözött a faluba. Molnár Simon a Bácskába, Békovára költözött. Azokban az években kezdődött a tanyákról való elköltözés. 1996 táján Molnár Majdáni Simon, Mágori Antal és Pozsár János tanyája állt, de csak az utóbbit lakták. 2000 őszén egyedül a Pozsár tanya dacolt a múlt idővel, viharokkal – már lakatlanul.

*

Nem csupán a falu utcahálózata őrzi a dohánykertész település jellegét, hanem az utcák megnevezése is fenntartja a vagonos első telepes családok emlékezetét.

4. kép. Szaján utcahálózata és falurészei a 20. század elején.
Az utcák eredeti megnevezését tüntetjük fel.

Padé felől, vagyis délnyugatról a faluba érkezve a kövesútról jobbra vezető első mellékutcát az ott lakó Monostori család *Poszra* ragadványnevééről *Poszrák* utcának nevezték. A következő mellékutca a *Bunfordok* utcája nevet kapta, a módos Bunford családról. A padéi út a következő sarkon jobbra fordul, a templom, a községháza és az iskola előtt Kikindára vezet. Ezt nevezték régen a *Főuccának*. A *Nagyucca* pedig a faluközpontban előbbit keresztező, északon Vilmátérre, dél felé a falu szélére vivő utca elnevezése. Vilmátér Szajánhoz csatolása óta ez a falu leghosszabb utcája.

A községháza előtti útkereszteződéstől a Nagy utcán (ma Ady Endre utca) Vilmátér felé haladva az első bal oldali keresztutcát a *Kabókok uccájának*, a jobb oldalt a *Takácsok*, másként a *Takács nemzetség uccájának* nevezik. A következő jobb oldali keresztutcának *Szabók uccája* a megnevezése. (4. kép) Az idősebbek napjainkban is emlegetik, hogy a Bunford, a Kabók, a Szabó és a Takács család ezekben az utcákban telepedett meg és a nagycsalád szétválásakor az utódok szülei háza közelében kaptak portát és építkeztek. Ez a négy család a földek megváltásakor is a legmódosabbak közé tartozott. Kabók Simon nagygazdának öt fia és két lánya neveledett föl, s közülük háromnak épített házat a *Kabókok utcájában*. A gazdák ügyeltek arra is, hogy az utcabeli 4-5-6 holdas beltelkek ne aprozódjanak el. Ennek tulajdonítható, hogy a Kabókok utcájában (ma Ivo Andric utca) a család egyik leszármazottjának ma is 7 holdas portája van. A Szabók utcájában pedig az 1940-es években csaknem a fél utca a 80 holdas Szabó Pál gazdái volt.

A Szabók utcája végétől dél felé, a Nagy utcáig kiépült házsort *Szélmalom sornak* nevezték, az ottani két szélmalomról. Az egyiket 1951-ben, a másikat 1956-ban bontották le.³⁹

Kereményák a falu jellemzett utcahálózatától keletre, a szabályozás után kiszárított folyómeder keleti magaspártján épült, észak-déli irányú, a part ívelt vonalát követő házsor, mely az 1860-as évekre már kibontakozott (2. kép). A második világháború után még 22 ház állt a soron. Miután a faluba bevezették a villanyt, téglajárdát építettek, a Kereményákon lakók az őszi esőzéstől tavaszig elzárva érezték magukat és fokozatosan elköltöztek a faluba - vagy Bácskába. Az utolsó háztulajdonosok között 2-2 Kabók, Fodor, Gyömbér, Nyomtató, Pozsár, Törköly és Zombori volt: valamennyien az örök megváltáskor kisebb-nagyobb birtokot szerző családok leszármazottjai.

Vilmátér és Simonfalva Szaján északi és déli fekvésű falurésze, mindkettő telepítését fentebb tárgyaltam.

*

A két világháború közötti évtizedekben Nagy Balogh Antal volt a legmódosabb szajáni nagygazda. Pap József kutatásai szerint a bajai takarékpénztártól 1909-ben vásárolta birtokát, Dombi Kiss Sámuellel és a többi hódmezővásárhelyi parasztemberrel egyidőben. 1912-ben 638 kat. holdat birtokolt. Említettem, hogy a faluban *kastélynak* nevezett úri háza és két tanyája volt: a „nagy tanya” a *Kaszálón*, „kis tanya” a falutól második dűlőben. Utóbbiban két nagy dohányszárító pajtát

---

³⁹ TÖRKÖLY István 2000. 230.

5. kép. Saján (Szaján), Idos (Tiszahegyes) és a két falu határának egy része a két világháború között. A feltüntetett határnevek: Dormezo = Győrmező, Barnahat = Barnahát, Keckeler = Keckellér, Kermenjak = Kermenják

építtetett. Szikes legelőit birkatartással hasznosította: – 5-600 birkát nevelt –, a *birkasupához lórén* szállította a takarmányt. Korszerűen gazdálkodó birtokosnak ismerték. Amikor dobszóval kihirdették: „*Holnap kezd Balogh nagyságos úr aratni*” az egész falu elment megnézni a négy lóval húzott aratógépet. Költekező, urizáló hajlamú nagygazdának ismerték. Munkásaival szemben ugyanakkor fukar volt. A II. világháború végén vagy közvetlenül utána a Nagy Balogh család elköltözött a faluból.

Módos birtokosok voltak még: Molnár Majdáni János, aki egy emlékező szerint Szamek Illés úri birtokos földjét és kúriaszerű tanyáját vette meg, Kabók József, aki kamillaszárítót épített és a bírói tisztet is betöltötte, Bunford Imre, Takács János és Szabó Pál. A falu legvagyonosabbjai közé tartozott két zsidó kereskedő: Messinger Hugó és Müncz Márton. Ügyes üzleti érzékkel mind a ketten székfűvirág-szárítót építettek, amely kiválóan jövedelmezett. Messinger *virágszárítója* nagyobb kapacitású volt, Müncz viszont gabonakereskedéssel is foglalkozott.

1946-ban a gazdaságok legnagyobb földterületét 20 hektárnak megfelelő 34-35 kat. holdban maximálták és e birtokhatáron felüli földeket az állam *konfiskálta* vagyis kisajátította. A *konfiskálás* a fentieknél több gazdacsalád birtokát érintette. 1949-ben 10 hektárra, vagyis kb. 17 kat. holdra csökkentették a gazdaságok felső határát.

A nagy számú szegényparaszt családnak a kevés helybeli nagygazda és módos gazda nem biztosított elegendő munka- és kereseti lehetőséget, ezért a tiszahelyesi szerb gazdáknál, a padéi és a csókai uradalomban, kisebb mértékben kikindai gazdaságokban vállaltak munkát. Parasztagazdaságokban nyáron a részesaratás és -cséplés, május elejétől betakarításig a kapálási napszám, kukoricatorés adott munkaalkalmat. A csókai uradalom szőlőtelepén és virágkertészetében lányokat, fiatalasszonyokat alkalmazott hónapszámossnak. Hétfőn hajnalban löcsöskocsin vitték a szajáni hónaposokat Csókára és szombaton délután érkeztek haza. Szajáni nagylányok és legények nákfalvi német gazdákhöz is elszegődtek.

Jellemző történet egy szajáni szegényparasztról: Szász Szűcs Péternek, akit *Koczenda* ragadványnevével emlegettek, négy családja volt. „*Amikor mögkérdozték: Pétör bácsi, maga mit ád a családjának? - Kigyütt az utcára, azt mongya: Észak a Pétöré, kelet a Janié, dél a Julcsáé, a Pistáé mög nyugat. Ennyit attam a családoknak.*”

A padéi uradalom egykori intézője 1926-ban írta Herresbacher Dénes esperesplébánosnak: „*Én élénk összeköttetésben voltam a szajániakkal, sok napszamos munkásaim majd mind onnan kerültek ki, sőt, aratóim jó része. Ha a termésemet általam bérelt hajókon elszállítottam, úgy Szajánban vásároltam a rakományhoz szükséges búzát. Becsületes munkás, jó nép volt, soha 18 év alatt (...) a legkisebb panaszra nem adtak okot.*”⁴⁰

A földtelen szegényparasztoztok jelentős része, egyesek szerint legalább fele, kubikolással kereste kenyerét. Kovács Mátyás (1882-1971) és Molnár Julianna (1884-1939) a *Kiflisoron* laktak szoba-konyha-kamrás vályogházban. Földjük nem volt,

⁴⁰ Idézi TÖRKÖLY István 2000. 165-166.

a férj napszámba és kubikolni járt. Egy lányuk, két fiuk született és kisebbik fiuk (K. Mihály, 1914.) 17 éves korától kubikosként dolgozott.

Domonkos István (1930) 18 évesen kezdte a kubikmunkát, amikor az Aranka medrét mélyítették. Három szajáni banda dolgozott, *bandagazdáik* Gógán Péter, Mészáros *Bazsó* Illés és Monostori István irányításával. A következő évben Törökkanizsán rizstelep töltéseit építették, majd halgazdaságban dolgoztak. 1953-ban bandagazda lett a Duna-Tisza csatorna építésén. Mindenféle földmunkát (út-építés, vízvezeték építése) elvégeztek, de nyaranta pár hétre részesaratást vagy -cséplést vállaltak, mert régi szokás szerint az biztosította a család évi kenyérszükségletét. A kubikosság gyakran apáról fiúra öröklődött. A régiek Pancsováig, Szrémig (Szerémség) eljártak dolgozni. Jóhírű, megbecsült munkások voltak a szajáni kubikosok.

Az 1920-as évek elején a jugoszláv állam munkásokat szervezett Dél-Amerikába. Kovács Mátyás kubikos feleségével és két gyermekével vállalkozott a nagy útra. Hamburgig vonaton, onnan hajón vitték őket a braziliai Sao-Pauló városába. Kávéültetvényen dolgoztak. Egy hónap múltán nem kaptak fizetést, ezért Kovács Mátyás megszökött, családjával visszament Sao-Paulóba, ahol egy húsfeldolgozó gyárban vállalt munkát. Öt évig dolgozott ott, azután hazautazott. Megtakarított pénzén földet, tehenet vásárolhatott volna, de csak egy házat vett Simonfalván és eljárt kubikolni. Kérdésemre fia azt válaszolta: „*Eredeti kubikosembör vót...*” Kovács Mihály azután apja mellett nevelkedett a kubikosmunkába.

*

Szajánban 1884-ben létesült az első társadalmi egyesület, a Polgári Kör. Működéséről följegyzések nem maradtak fenn. Többet tudunk az 1903-ban alakult Gazdakör érdemes tevékenységéről.⁴¹ Első elnöke Govrik Sándor plébános (1909-ben utóda, Herresbacher Dénes váltotta fel), alelnök Holács Imre kántortanító, jegyző Nagy Vilmos tanító lett. 1911-ben a tagdíjakból és adományokból a falu központjában házat vásároltak, felújították, s 1912-ben megnyitották a Gazdakör székházát. Téli estéken népművelő előadásokat tartottak, tenyészállatokat és mezőgazdasági eszközöket (járgányos darálót, konkolyozót, kukorica-vetőgépet) szereztek be, italméresi jogot váltottak. A háború után, 1920-ban nagyteremmel bővítették a székházat, ahol sikeres műkedvelő előadásokat rendeztek. A Gazdakörnek jelentős szerepe volt a műveltség és a korszerű mezőgazdasági kultúra terjesztésében, a társasélet szervezésében. Székházát 1952-ben lebontották, helyén építették a mai tűzoltóközpontot.

1912-ben alakult a Katolikus Ifjúsági Egyesület, 1922-ben pedig a Torontál megyei Magyar Közművelődési Egyesület szajáni fiókjá. A Gazdakör 150, az Ifjúsági Egyesület 80 tagjával testületileg belépett a fiókegyesületbe.

A falu társaséletének fontos rendezvényei voltak a kocsmai bálók. Az 1920-30-as években Szajánban három vagy négy kocsmában rendeztek bált és rendszeresen mindegyik kocsmának megszokott látogatottsága és állandó muzsikussága ala-

---

⁴¹ HERRESBACHER Dénes 1926. 12-13. Az ő adatait használja TÖRKÖLY István is, kiegészítve az 1926 utáni tevékenység krónikájával: 2000. 203-206.

kult ki. A parókiával szemközti Gazdakör vendéglőjét, amit *Papkörnek* is neveztek, a falu minden rétegéből való legények látogatták. „A szögény nemzet járt oda” – mondta egyik adatközlőm, aki legénykorában ott bálozott. A körben Setét Gyuri bandája muzsikált, tagjai: Takács János primás, Csókási Illés *klárnétos*, Kósa Péter kontrás, Kósa János csellós, Tóth Márton bőgős.

Setét György kocsmája a Nagyutcán, a mai élelmiszerüzlet helyén volt. A gazdák leginkább ezt a kocsmát látogatták. A zenét Kovács Imre bandája szolgáltatta: Kovács Imre primás, Kovács Pál basszprimás, Bora Pál kontrás, Szabó József csellós, Benyóczki Mátyás bőgős.

A Főutca és a Nagyutca sarkán, a községházával szemben volt a *Zsidógyerökök kocsmája*, melyet különösen a simonfalviak látogattak. Zenészei: Kurina András primás, Móra János bassz-primás, Kovács Mihály kontrás, Palatinus András bőgős és egy Palatinus nevű muzsikus.

Kiss György kocsmája a Nagyutcán, a mai pékség helyén volt. A későbbi évekből emlékeznek még Kovács Mihály (Borbély Miska) kocsmájára a Szabók utcájából és Pósa Illésére a Bunfordok utcájából.

A faluban a 20. század második feléig kizárólag *parasztbandák* muzsikáltak. Mindannyian rézfúvós hangszereken is játszottak, mert a lakodalomban igényt tartottak rá. A környékbeli falvak – Padé, Kisorosz, Mokrin – lakodalmaiba is elhívták a szajáni bandákat. Legnevesebbnek Kovács Imre bandáját tartották.

Kapcsolatok a környezettel, mentalitásuk

A szajániak térben és emberi kapcsolatokban legközelebb a tiszahegyiesiekhez álltak. Tiszahegy (Igyos) szerb község, 1880-ban 2688 főnyi népességéből 158 volt magyar, 104 német, 78 oláh anyanyelvű.⁴² A századfordulón kevesebb magyar lakosa volt, az 1930-as években pedig csak egy asszony vallotta magát magyarnak, őt a szajániak úgy emlegették: „a *hőgyösi magyar asszony*.”⁴³

A szegényparaszt legények Tiszahegyire mentek béresnek. Ott jobb földek vannak mint Szaján határában, ezért sokan a hegyesi szerb gazdáktól béreltek kukoricának való földet. Oda jártak piacra és a malomba őrletni. A tiszahegyesi lányok, fiatalasszonyok viszont a szajáni kamillaszártóban vállaltak munkát. Szaján magyar és Tiszahegyesi szerb lakói ismerték egymást, tisztelték a másik szokásait és bizonyos mértékig egymásra voltak utalva. Az utóbbi évtizedekben a törekvő szajániak sok földet vásároltak Tiszahegy határában azoktól a szerb családoktól, amelyek már nem a földművelésre alapozzák megélhetésüket.

Jázova (régii megnevezése Hódegyháza) szintén szegedi gyökérzetű dohánykertész település, ezért kézenfekvőek voltak a rokon és munkakapcsolatok a két falu között. 1836-1838 között öt jázovai legény kötött szajáni lánnyal házasságot.

⁴² A magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. Szerkeszti és kiadja az Országos M. Kir. Statisztikai Hivatal. Bp. 1882.

⁴³ TÖRKÖLY István 2000. 30.

Kívánatos a szajániak házassági kapcsolatrendszerének további föltárása, természetesen más magyar és vegyes népiségű falvakkal is.

A jázovaiak a dohányon kívül hagymát is termesztnek, dolgosak, de több szajáni véleménye szerint a legények nyers, kötőszködő modorúak, általában parasztosabbak voltak. A szajániak *maty*nak csúfolták a jázovaiakat, mert sok Mátyás nevű volt közöttük. Azt is mondták rájuk: „*Fölhúzták a bikát a toronyba, hogy legeljen.*” Úgy is csúfolták őket: „*Fölhajtották a legyeket a padlásra és elvették a létrát, hogy ne bírjanak lejönni.*” A jázovaiak ezt a *gombalüvő* ragadványnévvel viszonozták, mert Szaján mély fekvésű határrészein sok gomba tenyésztett, amit szegény családok szedegettek, az ehető gombákat fogyasztották és piacra is vitték.

A szomszédos Padé magyar és szerb népességű, magyar többségű község, 1900-ban Magyarpadé és Szerbpadé még külön közigazgatású település volt. Sok szajáni járt napszámba, aratórészesnek padéi birtokosokhoz. Az utóbbi időben a szajániak Padé határában is számottevő földterületet vásároltak. Házassági kapcsolatra is ismerünk példákat: a padéi szerb fiatalemberek szívesen választanak szajáni magyar lányt feleségül, mert jó feleségnek és jó háziasszonynak tartják őket.

Kikindával elsősorban a piaci értékesítés fűzte össze a szajániakat. Tejfel és tejtermékkel a közeli város piaci igényeinek nagyobbik részét mindig szajáni szarvasmarha-tenyésztő gazdaságok látják el.

A szajáni mentalitást beszármazott értelmiségiek véleményével jellemzem, akik ismerik a környéket is, így van összehasonlítási alapjuk és kívülről-jöttként, de több évtizede óta a faluban élve tudnak véleményt alkotni.

Mindegyikük először a falu lakóinak dolgoságát, szorgalmát említi. „*Rettentő dolgos*”, „*hihetetlenül szívós*” a szajáni ember – mondják. A kisoroszi születésű tanár 1968 óta él Szajánban és szerinte többszörösen többet dolgozott a szajáni, mint a falujabeli parasztember. Sokkal több munkával éltek a bácskai földműveseknél is, mert ott jobb adottságú földek vannak. Egy visszaemlékező parasztember mondta: „*Higgyék el, ez olyan rossz föld, hogy itten csak az marad mög, aki nagyon szeret dógozni...*”

A szajániak közvetlen, nyílt, vendégszerető emberek. Magunk is léptenyomon tapasztaltuk, pedig a kutatás idején a családok az előzőeknél rosszabb anyagi körülmények között éltek.

A tradicionális dohánytermesztéssel napjainkban is foglalkoznak, jóllehet a gazdaságban és a megélhetésben betöltött szerepe csökkent. A szajániakat kiváló állattenyésztőnek tartják, ma is számos család foglalkozik árutermelő szarvasmarha- és birkatartással. A közelmúltig – az 1980-as évek elejéig – létezett a szarvasmarhák legeltető és istállózó tartásmódja. A községi gulyába 3-400 heverő marhát vertek össze és május elejétől mindenszentekig legeltették. Ha hideg volt az idő, hamarabb „*beszaggatott a gulya.*” A naponta kijáró csordában szintén 3-400 fejőstehenet őriztek. A kanász Szilvesztertől Szilveszterig naponta kihajtotta a *csürhét a járásra*. A gulyást, csordást, kanászt Szilveszter napján fogadták fel. Amióta helyben megszünt a kihajtás, a szajániak a padéi vagy a mokrini gulyára váltják ki marháikat.

Van, aki azt is megfogalmazta, hogy a falura jellemző egykori családias légkör megszűnt, elidegenedés tapasztalható. Előtérbe jutott az egyén és a család haszon-

szerezésre törekvése. A gazdasági, politikai háttér vizsgálata nem szaktudományunk kompetenciája, de az emberi kapcsolatok lazulását, a falu közösségi életének változását a néprajznak is szemlélnie kell.

A falu népessége az utóbbi évtizedekben⁴⁴

Év	A népesség száma	ebből magyar
1948	2430	?
1957	2392	?
1961	2334	?
1971	1982	?
1981	1655	1594
1991	1553	1470

Az utolsó népszámlálás adatai még nem ismertek, de föltehető, hogy 1950 tájától a század végéig a falu lakossága több mint ezer fővel csökkent. A népesség ilyen csökkenését valamelyest mérsékelte a délszláv háború miatt menekült szerb családok betelepülése.

Miről vallanak az anyakönyvek?⁴⁵

Év	Kereszteltek	Esketett házaspárok	Elhaltak
1970	11	15	27
1980	13	5	27
1990	27	5	37
1999	9	5	25

Az utóbbi három évtizedben minden egyes évben kevesebb gyermek született, mint ahányan meghaltak és harmadára csökkent a házasságkötések száma, mivel a családalapító fiatalok nagy része elköltözött.

Törköly István utcáról utcára járva számbavette az elköltözött családfőket és családtagjaikat, s kimutatja, hogy a második világháború óta 754-en hagyták el a falut. Közülük 630 személy vajdasági helységekre, 124 külföldre települt.⁴⁶

Legtöbben Szabadkára, az észak-bácskai nagyvárosba költöztek. Az első szajániak 1959-ben érkeztek a városba: Kabók János, Kabók Sándor, Keszeg Imre, Oláh Mihály és Szűcs György.⁴⁷ 1962-ben négy újabb család vállalt munkát Szabadkán: két Kabók, Kovács Sándor és Móra Mihály. Az első beköltözők nem szegények voltak: eladták házukat, földjüket, az árából földet, nádfedeles házat vettek vagy újat építettek. A férfiak építőipari vállalatnál és a műtrágyagyárban dolgoztak,

⁴⁴ ERŐS Lajos 1993. 391. Az 1957. évi adat forrása: TÖRKÖLY István 2000. 100.

⁴⁵ Matricula Baptisatorum Ecclesiae rom. cath. Sajan. Tom. VIII., Matricula Copulatorum Ecel.rom. cath. Sajan. Tomus V., Matricula Defunctorum Ecel. rom. cath. Sajan. VI. kötet.

⁴⁶ TÖRKÖLY István 2000. 124-128.

⁴⁷ A szajániak szabadkai migrációjáról D. BESZÉDES Valéria etnográfus végzett adatgyűjtést 2000 telén. Kutatásainak átengedését ezúton is köszönöm.

az asszonyok a mezőgazdaságban idénymunkát vállaltak vagy takarítónők voltak. Kabók Imre Szabadkán 14 *kapa* gyümölcsöst vásárolt, ahol sok szajáni asszony talált munkaalkalmat.

A hetvenes években a második migrációs hullámmal ipariskolát végzett férfiak érkeztek a városba, akik a Sever Villanymotor Gyár illetve a Vagongyár munkásai lettek. Asszonyaik is munkát vállaltak, mint cipőgyári betanított munkások és varrónők.

A szajániak nem költöztek lakótelepekre, hanem családi házat vettek vagy építettek. Sokan laknak a *Bajai szőlők*ben, innen ezt a városrészt *Kis-Szajánnak* nevezték el. Szabadkán nem tartanak egymással szoros kapcsolatot. A Szent István-napi búcsúra és mindenszentek napjára hazalátogatnak. Előfordult, hogy Szabadkán élő szajáni lányok és legények a falujukban ismerkedtek össze és az ismeretségből házasság lett. Az a véleményük, hogy a bánátiak dolgozabbak, mint a bácskaiak, mert a nehéz életkörülmények rászoktatták őket a munkára. Azt tartják, hogy többre vitték, mint az otthon maradottak - tehát érdemes volt a városba költözést vállalniuk. A Szabadkára települt szajániak élete igen tanulságos, érdemes a további kutatásra.

Szajánban nyolc osztályos magyar tannyelvű általános iskola működik. 2000 júniusában 114 tanulója volt: egy-egy osztályba 12-16 tanuló járt. Szakos tanárokkal, szaktantermekkel, műszaki eszközökkel (pl. számítógép) való ellátottsága megfelel a korszerű oktatási követelményeknek. A faluban két hagyományörző együttes van, tevékenységüket külön tanulmány elemzi.

Településnéprajzi szempontból említenünk kell, hogy a falu megüresedett házaiban kb. 50 szerbiai menekült családnak adtak hajlékot. Terepmunkánk idején a segélyekből élő menekültek helyzete, életmódja foglalkoztatta a falu lakóit.

Kálmány Lajos 1882-ben a következőket írta: "Szaporodás, nemzetiségéhez való ragaszkodás és életrevalóság, ennek a három tulajdonságának meg kellett az utolsó évtizedben lenni Temesköz minden népének, ha fogyni, pusztulni nem akart, ezért emeltem ki e hármat."⁴⁸ Az ezredfordulón a korábinál nehezebbek a Bánságban az életfeltételek. A szajáni magyarokban megvan az életrevalóság és a nemzeti-ségükhöz való ragaszkodás, ám számuk egyre fogy: kevés gyermek születik, az elvándorlás nem szűnik. Változást a helyi gazdaság és az életkörülmények javítása hozhat. Identitásuk megőrzése, kultúrájuk dokumentálása, megismerése közös felelősségünk.

ADATKÖZLŐK

Adler Éva ny. tanítónő (1934. Kikinda), Dékány Ferenc tanár (1945. Kisorosz), Domonkos István (1930), Domonkos Ferenc (1954), Kabók Lajos (1925), Katona Anna (1934), Katona György (1930. Mokrin), Kovács Mihály (1914), Tizóczki Mihály (1934. Ada), Tóth Károly (1937). Köszönöm Pósa Gyula plébános és Mészáros István anyakönyvvezető szíves útbaigazítását, segítségét.

---

⁴⁸ KÁLMÁNY Lajos 1882. XVII.

MELLÉKLET

A Szajánban 1837-től az 1851. év végéig elhunytak száma

<u>Algyő</u> <u>Név</u>	<u>Életkor</u>	<u>A halál ideje</u>
Ambrus Trézsi	16	1839
Báló György	46	1846
Balog István	43	1844
Bene Borbála	32	1839
Bene Tamás	31	1837
Bitzók Katalin	50	1843
Bozóki Antal	42	1839
Bozóki Erzsébet	50	1841
Búbos György	59	1842
Czigli Rósa	52	1843
Czukár Pál	82	1837
Cseh Trézsi	84	1848
Dohár József	80	1849
Erdei Judit	67	1847
Gál Ágnes	82	1838
Gál Antal	60	1844
Gál Katalin	77	1843
Jenei István	60	1837
Kabók Anna	42	1850
Kabók Mihály	60	1838
Kis Margit	48	1843
Kónya Imre	48	1839
Kormány József	48	1849
Kormányos Istvány	95	1843
Kormányos Rósa	58	1840
Kovács Ilona	73	1845
Kömíves András	73	1844
Kömíves János	55	1848
Labancz Rózsa	37	1837
Langó Rósa	77	1846
Molnár Ferenc	20	1851
Nyilas József	65	1840
Ónozó József	42	1837
Ónozó Mátyás	38	1843
Ónozó Rósa	52	1843
Pál Éva	65	1849
Pálfi Dömötör	43	1839
Raj Katalin	55	1841
Süli Erzsébet	75	1839

Süli Ferenc	63	1840
Szabó Anna	54	1843
Szabó György	56	1840
Szarvák Anna	42	1837
Szemerédi Apolló	50	1838
Szömörédi Rósa	58	1840
Szűcs András	52	1845
Táborosi Katalin	86	1843
Tamás-István	50	1848
Tandari Rózsa	4	1837
Tari János	26	1843
Törköly Pál	53	1845
Újházi Ilona	4	1837
Zakhar Anna	58	1841
Zakhar Ilona	61	1842
Zakhar József	37	1838
Zakhar Rósa	53	1850
Zombori Istvány	82	1843
Zombori József	78	1840
Zombori Rózsa	41	1847
Dócz		
Bába Imre	50	1851
Báló Anna	32	1837
Báló Mátyás	70	1839
Barát József	66	1839
Barna János	74	1838
Égető János	48	1848
Égető Pál	74	1848
Gera Pál	54	1842
Gombi Mihály	58	1839
Káposzta Rósa	43	1848
Kasza Ágnes	45	1845
Mészáros Antal	19	1839
Palatinus Dömötör	53	1839
Szabó Anna	49	1842
Tápai Apolló	65	1849
Tápai István	45	1844
Tápai János	53	1849
Vastag Klára	64	1851
Zombori Albert	50	1839
Hantháza		
Baranyi Ágnes	62	1848

Búbos Mátyás	56	1848
Búbos Mihály	49	1850
Bús Örsébet	16	1837
Csúri Erzsébet	56	1842
Csúri Rósa	68	1848
Fekete Ilona	38	1840
Frank Ferenc	62	1850
Gyömbér János	42	1838
Gyömbér Rósa	50	1843
Kajtár Ágnes	43	1842
Kecskeméti Anna	51	1849
Kis Anna	60	1845
Kormányos Anna	53	1837
Kormányos György	52	1849
Kormányos Katalin	50	1848
Kósa Imre	68	1845
Kósa Kata	42	1840
Kósa Rósa	53	1841
Kovács Erzsébet	50	1846
Kovács Rósa	73	1837
Lendvai Erzsébet	55	1846
Magony Anna	25	1841
Máté Klára	50	1837
Pozsár Anna	46	1837
Szarvák Pál	43	1839
Szűcs Rózsa	47	1850
Tápai Ágnes	65	1845
Tószegi Rósa	62	1847
Török Ilona	65	1841
Sövényháza		
Csordás Márton	55	1850
Kabók Mihály	34	1839
Kocsis János	55	1850
Korom Katalin	50	1848
Lévai Rósa	55	1850
Varga Ilona	45	1848
Vastag Ferenc	43	1847
Vastag Pál	45	1845
Vastag Rósa	44	1839
Zimány Ágnes	43	1844
Szeged-Alsóváros		
Bartók Anna	1	1837

Bite Ilona	60	1837
Böröcz Ágnes	97	1837
Csúri Imre	35	1838
Farkas Katalin	82	1838
Farkas Trézsi	75	1839
Fazekas Anna	5	1840
Fodor Apolló	60	1842
Fodor János	50	1842
Gyömbér Péter	60	1843
Gyömbér Sándor	35	1843
Hegedús Trézsi	86	1843
Kónya Mihály	83	1843
Kovács Anna	61	1844
Kovács Antal	18	1844
Kőműves Lukács	64	1845
Mák István	95	1845
Mészáros Ferenc	18	1845
Mihályfi Antal	76	1846
Nagy János	65	1847
Rósa Ferenc	64	1849
Rozsi Erzsébet	68	1850
Szabó Antal	54	1850
Tóth János	50	1851
Szeged-Belsőváros		
Szabó Erzsébet	37	1838
Tóth Ágnes	60	1843
Szeged		
Balogh Antal	75	1848
Botkai István	61	1842
Csombai István	60	1842
Fa Rósa	66	1845
Fekete József	60	1843
Juhász Károly	6	1848
Palatinus Trézsi	50	1839
Szili Anna	62	1845
Szeged-Felsőváros		
Ábrahám János	32	1838
Bába Mihál	77	1849
Balog Ferenc	63	1837
Bezdány András	48	1843
Bezdány Márton	72	1845

Czirok János	69	1837
Csombai Júlianna	33	1847
Feketű Sára	84	1843
Fenyvesi Anna	50	1849
Gera Rósa	77	1846
Gyömbér Imre	48	1848
Gyömbér Mihály	80	1843
Horváth Márta	39	1841
Kálmán Erzsébet	65	1838
Kertész László	85	1840
Kónya Apolló	75	1847
Körmöndi Antal	42	1842
Lendvai Katalin	86	1842
Nagy János	80	1837
Nyomtató József	84	1839
Parlagi Margit	96	1843
Retek Anna	73	1847
Sötét Sebestyén	72	1848
Szabó József	38	1841
Szanka Erzsébet	60	1850
Szél Katalin	73	1840
Szücs János	82	1845
Takács Antal	54	1843
Tandari Ilona	78	1845
Tápai Sára	60	1847
Tokári Kata	60	1842
Tót Antal	76	1846
Tót Borbála	64	1838
Tóth Anna	64	1839
Tóth Pál Anna	70	1842
Török Istvány	52	1847
Váczi Magdolna	61	1847
Vastag Anna	87	1840
Vebró Pál	77	1847
Zimány Ferenc	68	1844
Szeged Rókus város		
Balog András (kántor és tanító)	36	1840
Guba Antal	25	1848
Guba Trézsi	19	1848
Kakuszi György	15	1850
Tóth Ferenc	62	1844
Zákány Anna	88	1851

Ada

Asztalos Anna	50	1843
Balázs Trézsi	29	1846
Berki Pál	28	1847
Harangozó György	51	1842
Kerekes Erzsébet	60	1842
Kós Erzsébet	26	1840
Kováts Pál	35	1850
Lakatos Antal	50	1847
Tóth Veron	22	1841
Urats János	17	1840

Ányás

Ambrus Gáspár	72	1847
---------------	----	------

Baks

Harangozó Klára	62	1849
Pozsár István	71	1847

Csany

Ferenczi Apolló	52	1843
Nyomtató Mihály	84	1843
Török Lőrinc	62	1848

Csóka

Bótsó Gábor	80	1849
Rutsányi Emerencia	35	1849

Dorozsma

Böröcz Mihály	60	1841
Horváth István	77	1847
Kovács Kata	75	1843
Takács István	60	1843

Kecskemét

Bende József	80	1842
Kukora Magdolna	81	1839

Kisorosz

Bába Katalin	24	1840
Barta Anna	33	1846
Hajnal István	40	1840
Nyomtató Pál	37	1844
Szöllösi Iлона	44	1850
Szűcs Mihály	59	1851
Vastag Tóbiás	40	1845

Kistelek		
Gombos János	60	1845
Molnár Mihály	40	1844
Zákány József	58	1840
Zöldág András	68	1842
Kötörés		
Szabó Istvány	56	1837
Majdán		
Horváth Rózsa	31	1845
Mitsik Erzsébet	65	1845
Tóth Ágnes	79	1849
Mindszent		
Kecskeméti Borbála	73	1846
Kocsis Erzsébet	85	1846
Mokrin		
Szőke Emília	2	1848
Pusztaszer		
Takó István	73	1849
Takó János	80	1846
Tamás Erzsébet	38	1848
Vetró Rósa	78	1847
Tápé		
Balogh Rósa	77	1846
Biacsi Ágnes	70	1842
Biacsi Rózsa	74	1837
Domokos Ágota	66	1842
Kajári János	60	1841
Kis Kata	58	1849
Terhes Erzsébet	46	1838
Török Klára	62	1846
Torda		
Ókrös Imre	27	1841
Verbicza		
Csanádi Rósa	24	1849
Gulácsi Imre	11	1840

(Forrás: A Szajáni Parochiális Egyháznak Halottas könyve II. kötet. A mellékletben a Szegeden, a szegedi tájon és a Szaján környéki falvakban születettek névjegyzékét közlöm. Az 1837–1851 között elhunytak származásáról a tanulmány elején teljes áttekintést.)

IRODALOM

BÁLINT Sándor

1970 Szaján. A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei. II. évf. 3. sz. Újvidék 88-92.

1976 A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete. Első rész. MFMÉ 1974/75-2. Szeged

BESZÉDES Valéria

1976 Utószó. In.: Jávorfácska. Felsőszajáni népmese. Életjel Könyvek 15. Szabadska, 117-164.

BOROVSKY Samu (szerk.)

1911 Torontál megye. Magyarország vármegyéi és városai Bp.

ERŐS Lajos

1993 Adalékok a Zrenjanini–Nagybecskerekai Egyházmegye történetéhez. Kiadja a Kisoroszi Római Katolikus Plébániahivatal. Tóthfalu, Logos Grafikai Műhely.

FÉNYES Elek

1851 Magyarország geographiai szótára. Pesten.

HERRESBACHER Dénes

1926 A 120 éves Szaján. Subotica.

JUHÁSZ Antal

1989 A szegedi táj tanyái. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1982/83-2. Szeged

KÁLMÁNY Lajos

1882 Szeged népe. Temesköz népköltése. III. Aradon.

PALÁDI-KOVÁCS Attila

1973 Az anyagi kultúra alakulása néhány dél-alföldi (bánsági) magyar faluban. Népi Kultúra – Népi Társadalom VII. Bp. 291–326.

PÉTER László

1969 Kálmány-dokumentumok. Tiszatáj, XXIII. évf. 1105-1107.

TÓTH Ferenc

1975 Kálmány Lajos nyomában. Az észak-bánáti népballadák élete. A balladákat gyűjtötte Katona Imre és Tóth Ferenc. Újvidék.

TÖRKÖLY István

2000 Hívjuk az élőket, siratjuk a holtakat. Szaján története. Magánkiadás. Toronto.

Siedlungsethnographie, Bevölkerung und Gesellschaft von Szaján

ANTAL JUHÁSZ

Szaján ist ein von Ungarn bewohntes Dorf im Banatgebiet zwischen Theiß und Maros. Seit dem Friedensvertrag von Trianon gehört es zu Jugoslawien. In dem während der Türkenherrschaft entvölkerten Landstrich siedelte der Gutsbesitzer 1805 römisch-katholische ungarische Familien an. Die Angesiedelten waren vertraglich verpflichtete Tabakanbauer. Der Verfasser ermittelte aus den Kirchenbüchern des 19. Jahrhunderts den Herkunftsort der ersten Ansiedlerfamilien. Im Jahr 1848 sind die ungarischen Familien aus dem Ort geflüchtet, einige von ihnen kehrten auch nie wieder ins Dorf zurück. Als Ersatz für die geflüchteten Ungarn siedelte der Gutsherr 1851 Deutsche an, die aber wegen der ungünstigen Naturverhältnisse nach kurzer Zeit abwanderten. 1882 erkaufte die bislang gepachteten Feldstücke. Am Erkauf waren 447 Familien beteiligt, von denen jedoch 152 Familien nur einen Hausplatz kaufen konnten und somit Häusler bleiben mussten. Infolge des aufgenommenen hohen Kredits gerieten manche Familien in Schulden und waren gezwungen abzuwandern.

Der Verfasser beschreibt die Siedlungsstruktur des Dorfes (breite Straßen, große Grundstücke), die gesellschaftliche Gliederung sowie die Beziehungen der Ortsbewohner zu denen der benachbarten Dörfer am Ende des 19. und zu Beginn des 20. Jahrhunderts. Die mittellosen Bauern arbeiteten bei den serbischen Bauern des Nachbardorfes (Igyos) und auf dem in der Nähe liegenden Gut (Csóka), manche auch als Erdarbeiter (ung. kubikos) bei Straßenbau- und Kanalbauarbeiten.

Charakteristisch für die Bewohner von Szaján ist, dass sie (1) fleißige – im Vergleich zu den Bewohnern der umliegenden Dörfer – sehr zielstrebige und arbeitsfreudige Menschen sind, (2) dass in ihrer Wirtschaft der Viehhaltung eine wichtige Rolle zukam und (3) dass sie an ihrem römisch-katholischen Glauben und den von ihren Ahnen geerbten Sitten und Bräuchen bis heute zäh festhalten.

Die im Jahre 1900 noch um die 3000 liegende Einwohnerzahl des Dorfes nahm in den letzten fünfzig Jahren rapide ab. Der Grund dafür war vor allem die Abwanderung mancher Familien. Wegen Mangels an Arbeitsmöglichkeiten verließen den Ort vor allem junge Leute und Bewohner mittleren Alters, was zur Folge hatte, dass die Zahl der Eheschließungen und der Geburten in bedeutendem Maße zurückging.